

УДК 930.2 (092)

Микола Ковальський

ІСТОРИОГРАФІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА В МОНОГРАФІЇ “ДУМКИ ПРО СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ СОВЕТСЬКУ ІСТОРИОГРАФІЮ” (1963Р.)

Зроблена спроба аналізу поглядів О.Оглоблина на історіографічні процеси в Україні 50 – початку 60-х рр. ХХ ст.

У творчому науковому доробку визначного українського історика Олександра Петровича Оглоблина (1899-1992) помітне місце належить історіографічній проблематиці. Його першим історіографом може вважатись сам О.П.Оглоблин, завдяки його автентичним автобіографічним нарисам “Мій творчий шлях українського історика”, датованим листопадом 1964р. і опублікованим в 1977 р. [1]. В своїй автобіографії проф. О.Оглоблин зазначив, що “історіографічні [курсив О.Оглоблина. – М.К.] питання цікавили мене спочатку у зв’язку з окремими проблемами моїх студій або пов’язані були з вивченням джерел. Але незабаром історіографія як процес розвитку національно-історичної думки, втілений в історичній науці, почала становити для мене спеціальний науковий інтерес. Почасти це зв’язане було з курсом української історіографії, який я вперше (і, мабуть, вперше в історії Київського університету взагалі) прочитав у Київському університеті в 1924-1925 академічному році” [Там само. – с.39].

Що ж до історіографічної проблематики своїх досліджень проф. О.Оглоблин в своїй автобіографії також зазначив: “дві головні проблеми особливо цікавили мене в моїх повоєнних студіях над українською історіографією. Одна з них – це, мовляв, *генеалогія сучасної української історіографії* [курсив мій. М.К.] й пов’язана з нею проблема наукових генерацій” [Там само. – С.45].

Дуже важливим автентичним історіографічним свідомством О.Оглоблина є зафіксований власне ним вирішальний вплив на нього праці Дмитра Дорошенка (1882-1951) “Огляд української історіографії”, про яку він писав: “Значною подією в моєму науковому житті було знайомство з славнозвісною працею Дмитра Івановича Дорошенка “*Огляд української історіографії*” [курсив О.Оглоблина. – ред.], ... і я просто захоплений був нею” [Там само. – С.39]. Далі О.Оглоблин в своїй автобіографії писав: “Звичайно, я в своїх курсах і семінарах широко спопуляризував як працю Дорошенка, що стала моєю настільною книгою, так і нову державницьку концепцію української історіографії” [Там само].

Про подальшу стабільність свого намагання, своїх намірів у дидактиці історіографії, спрямованих на видання такого новаційного вузівського лекційного курсу, хоч це і не вдалось здійснити через військові лихоліття, проф. О.Оглоблин писав і в наступних рядках своєї біографії-спогадів: “Пізніше, вже напередодні війни, думав я видати ширший курс нової української історіографії XVIII-XIX стол. (до Грушевського), що його я читав в Київському університеті 1939-1940 акад. року. Готовий до друку рукопис (машинопис, приблизно на 15 друк. арк.) цієї праці залишився в Києві. Згодом, на еміграції, в другій половині 1940-их рр., я прочитав повний курс української історіографії в Українському Вільному Університеті в Мюнхені” [Там само. – С. 43].

Як зазначив у цій же автобіографії проф. О.П.Оглоблин, “...в Америці мені пощастило видати дві праці про модерну українську історіографію... “Ukrainian Historiography 1917-1956” (1957), і *Думки про сучасну українську совєтську історіографію* [курсив О.Оглоблина. – М.К.] (1963) [Там само. – С.46].

Не випадково один з найближчих до проф. О.П.Оглоблина його учнів і послідовників, Президент Українського Історичного Товариства ім. М.С.Грушевського проф. Любомир Винар, зосередився на аналізі історіографічної спадщини О.Оглоблина, свого покійного метра. Аналізуючи наукову творчість свого вчителя, наставника і однодумця проф. О.П.Оглоблина Л.Винар писав у некролозі, у зв’язку з кончиною О.Оглоблина в 1992 р., що він вважав Олександра Петровича своїм “найближчим дорадником, приятелем і співробітником”, з яким його “в’язала справжня дружба і різні академічно-наукові справи” [2. – С.9].

Генералізуючий висновок Л.Винара про історіографічні дослідження О.Оглоблина сформульовані ним таким чином: “Виняткове значення в творчості проф. О.Оглоблина мають історіографічні дослідження. Він уважає історіографію як; *процес розвитку української національно-історичної думки* [курсив О.Оглоблина. – Ред.], втіленої в історичній науці” [3. – С.89].

Саме проф. Л.Винар поділив історіографічні праці проф. О.Оглоблина на дві “головні категорії: синтетичні праці, в яких автор досліджує розвиток української історичної науки даної доби у формі історіографічних нарисів”, [Там само. – С.65] і другу групу історіографічних праць Оглоблина – “аналітичні історіографічні праці, в яких історик аналізує індивідуальну творчість істориків...” [Там само].

Серед історіографічних праць О.Оглоблина виділена його монографія “*Думки про сучасну українську совєтську історіографію*” (1963 р.), стисло розглянуту сучасними українськими істориками в США вже названим Любомиром Винаром [Там само.] і Василем Омельченком [4. – С.66].

Л.Винар визначив особливості дослідження О.Оглоблиним “про українську історіографію в УССР”, і підкреслив їх велику вартість, яка визначається тим, що “вони писані з доскональним знанням обставин, в яких перебувала й перебуває українська історична наука на різних землях. Исто-

рик джерельно описує розгром української історіографії в 1930-их роках і ту задушливу атмосферу комуністичного партійного диктату, в якій вона перебуває під сучасну пору. Але, розглядаючи перспективу розвитку української советської історіографії проф. Оглоблин є оптимістом” [3. – С.66].

Робота О.Оглоблина “*Думки про сучасну українську советську історіографію*” [5] складається із вступу і двох розділів (без заголовків) та приміток окремо для вступу і двох розділів, що мають самостійну історіографічну, фактологічну і концептуальну вартість. Хронологічно ця праця складається з декількох таких часових зрізів: перший і загальний, ширший із них, охоплює українську історіографію напередодні і після встановлення в Україні більшовицької влади і до початку 60-х років ХХ ст.; другий – відповідає сучасності або тогочасності, пов’язаний з питаннями розвитку історичної науки в Україні з 50-х до початку 60-х років. Привертають до себе увагу також і екскурси О.Оглоблина до праць московських істориків (надр., акад. Є.Тарле [5. – С.36] і проф. М.Смірнова [С.37]), що стосуються історії України ХVIII ст.

Праця проф. О.П.Оглоблина 1963 р. є органічним продовженням його англomовного дослідження про українську історіографію в умовах панування советської методології в 1917-1954рр., виданого в Нью-Йорку в 1957 р. [6] та Бориса Дмитровича Крупницького (1894-1956) [7]. До речі, О.П.Оглоблин написав і опублікував в 1957 р. некролог про Б.Крупницького [8].

У вступі монографії 1963 р. О.Оглоблин зупинився лише на деяких основних принципових проблемах української історіографії, назвавши цю книгу скромно, що це – нариси (у цьому “нариси”) [5. – С.6]. Обмеживши себе тематично, він писав, що не ставив перед собою “завдання дати повний чи хоч би частковий огляд сучасної [тобто 50-х початку 60-х років ХХ ст. – М.К.] української советської історіографії, не кажучи вже про докладний бібліографічний перелік її праць та видань і оцінку поодиноких історичних публікацій” [Там само].

Поряд з цим проф. О.Оглоблин зазначив, що в цій праці він не торкається “також загальних політичних та ідеологічних умовин, в яких існує тепер українська історична наука на Україні” [Там само].

Проф. О.Оглоблин сформулював головні фундаментальні завдання – “тільки в загальних рисах подати характеристику новітньої (1950-их рр.) української советської історіографії, її *основних історіографічних засад, її методологічних тенденцій* [курсив мій. – М.К.] і, на конкретних прикладах *більших наукових праць* [курсив мій. – М.К.] з історії України, з їх *positiva і negativa*, показати, що являють собою сучасна історична наука в УРСР і сучасний український советський історик, оскільки він виявлений в його наукових творах” [Там само].

Насамперед треба підкреслити, що написання такої праці О.Оглоблиним стало можливим завдяки тому, що з 20-х рр. і до кінця червня 1941 р. він працював в навчальних і академічних закладах Києва і досконально знав це середовище українських істориків, їх праці, обставини їх діяльності.

а тому мав моральне право об'єктивно оцінювати особливості історіографічних процесів і ту затхлу і принизливу атмосферу, в якій їм, серед них і самому О.П. Оглоблину, довелось працювати в Україні в ті часи.

Вступ цієї монографії складає собою загальний огляд тодішньої матерікової української історіографії до початків 50-х р.р. ХХ ст., “Переяславських роковин 1954 р.” [5. – С. 15], тобто до відзначення т.зв. “300-річчя воз'єднання України з Росією”.

У цій частині своєї праці О.П.Оглоблин на основі ретроспективного огляду запропонував власну періодизацію української історіографії, починаючи із 20-х рр., що має і концептуальне значення.

Як зазначив О.П.Оглоблин, “українська советська історіографія перейшла три головні етапи свого шляху:

перший – 1920-ті роки, – коли вона була українською, але не советською;

другий – 1930-ті роки – коли, внаслідок урядового погрому й терору, не стало української й не постало ще советської історіографії; і

третій – повоєнні – 1940-1950-ті роки, – коли “мудрими заходами партії і уряду” створена була уніфікована й навіть уніфірмована советська українська історіографія” [Там само. – С.6].

Не зупиняючись у даній статті на аналізі О. Оглобленим української історіографії 20-х р.р, де виділені наукові центри, зазначений доробок істориків в різних напрямках, генетичне пов'язаний із наступним етапом, слід виділити лише головні позиції цього історіографа. Незважаючи на дійсно трагічну картину тотального розгрому історичної науки в Україні і хвилю “більшевицького терору в 1937-1938 рр.” [Там само. – С.13], О. Оглоблин зберіг уваженість своїх суджень і залишався оптимістом, бо “і в ці страшні роки тотального погрому української науки та культури советською владою *українська історична наука не перестала існувати* [курсив мій – М.К.]..., поодинокі українські історики не залишають своїх дослідів... Працюють і творять просто тому, що не творити й не працювати вони не можуть” [Там само].

У зв'язку з утворенням Інституту історії України Академії наук України проф. О.Оглоблин в 1937 р. був запрошений в цю установу на посаду старшого наукового співробітника [2. – С.32]. При цьому цей вчений зазначив, що завдяки утворенню тоді (кінець 1936 р.) цього Інституту з'явилися “деякі, хоч дуже обмежені можливості наукової праці в царині української історії” [5. – С. 14]. Проте при цьому О. Оглоблин розкрив і принципові, концептуальні вади советської історіографії в Україні у 30-х – 40-х рр., тобто в передвоєнні і повоєнні роки: “Наукова діяльність Інституту історії України, як і взагалі вся історична праця на советській Україні, повинна була провадитися на засадах т.зв. марксо-ленінської методології, під суровим партійно-урядовим керівництвом і контролем, за певною (досить обмеженою), згори визначеною тематикою, ідеологією й навіть фразеологією. В

основі наукової праці всіх історичних інституцій УССР була покладена офіційна ідея “советського партіотизму” і, спочатку захована за нею, а згодом після другої світової війни урядово декретована й широко пропагована ідея провідництва “великого російського народу” в усіх галузях суспільного життя – політичній, економічній, культурній – на всіх теренах ССРСР і в усі часи існування Російської держави, що, в стосунку до історії України, являло собою теоретичне обґрунтування й виправдання російсько-імперіалістичної й колоніальної політики царату й советів на Україні і метою своєю мала остаточно нівеляцію всіх українських національних інтересів, особливостей і традицій” [Там само. – С.14].

О.О.Оглоблін звернув також увагу на особливість рубежу 30-х і 40-х років після включення до складу ССРСР і УССР західних областей України згідно з таємною угодою гітлерівської Німеччини і ССРСР (т.зв. “пакт Рібентропа-Молотова”), при чому О.Оглоблін належним чином оцінив сам факт такого об’єднання для української історіографії: “Об’єднання майже всіх українських земель у 1939-1940-х рр. і здійснення ідеї Соборної України, нехай і в спотвореній советській формі, сприяло об’єднанню українських учених, зокрема істориків з обох боків Збручу. Особисте знайомство, наукові подорожі галицьких учених до Києва й наддніпрянських – до Львова, вплив галицького-українського життя, знайомство з вільною українською науковою літературою, зв’язки галицьких українців з українською еміграцією, спільна наукова праця львівських і київських українських істориків і спільна опозиція їх дальшому змосковщенню української історичної науки, – все це мало не абиякий вплив на дальший розвиток української історіографії” [Там само. – С.14-15].

Поряд з цим проф. О. Оглоблін негативно оцінив як дільність гітлерівських, так і советських окупантів у 40-і роки: “Німецька окупація українських земель у 1941-1944 рр. і нова советська окупація принесли велику руїну для української науки взагалі, історичної зокрема. Праця наукових установ була зруйнована воєнними подіями, евакуацією багатьох українських істориків на Схід, варварською антиукраїнською політикою німецьких окупантів, а потім новою навалюю зі Сходу, еміграцією багатьох українців на Захід і повоєнною реакцією й терором советської влади на знову окупованій Україні” [Там само. – С.15].

Завершуючи цю частину свого історіографічного огляду, О.О.Оглоблін зробив такий висновок “з таким доробком прийшла українська советська історіографія до Переяславських роковин 1954 року” [Там само].

Перший розділ монографії розкриває основні теоретичні питання.

Центральне місце усій монографії проф. О.О.Оглобліна і першого розділу цієї книги складає, за його визначенням, т.зв. “звичайна” схема історії України, або нова схема “руської” чи східноєвропейської історії” яка стала “обов’язковою для всіх советських істориків” (Там само. – С.18)

Проф. О.Оглоблин визначив і час її оформлення за директивою вишого компартійного органу ЦК КПРС – приблизно на зламі 1953-1954 рр., у зв'язку з широко розрекламованим у Радянському Союзі 300-річним ювілеєм Переяславської ради 1654 р. “Ця схема, створена ЦК КПСС, як це писав О.Оглоблин, – є основою основ”, немов би “символом віри” советської, зокрема української історіографії, і разом з тим це є та прірва, яка лежить між українською вільною й українською советською історіографією, і згори виключає будь-яку можливість наукової дискусії між ними. Бо правда може бути тільки одна. Друга правда є неправдою” [Там само. – С.20].

Як підкреслює О.О.Оглоблин, оформлення т.зв. звичайні схеми історії України було “реакцією советської Москви на відому концепцію історії Східної Європи, що її створив понад півстоліття тому Михайло Сергійович Грушевський” [Там само. – С.18].

У центрі уваги усієї монографії і зокрема й першого розділу [Там само. – С.18-51] було розкриття змісту і особливостей “звичайної схеми” історії – України, що стала “обов'язковою для всіх советських істориків” [Там само. – С.18]. “Не дивно, – писав О.Оглоблин, – що після війни головний наступ советської влади проти української духовності був скерований саме в напрямку так званої шкоди Грушевського” [Там само. – С.18].

За образним висловом О.Оглоблина, “нова советська схема історії України стоїть на *трьох китах – трьох історичних митах*” [курсив автора цієї монографії. – М.К.] [Там само. – С.19].

Виділені такі три основні постулати:

“1. Концепція *єдиної руської народности* (курсив автора монографії. М.К.), витвором якої була Руська (Київська) держава, староруська культура, староруська мова. Ця концепція намагається політично-історичний факт заступити етнічно-національним мітом. Висновок з того: Київська Русь не була Першою Українською державою, а державою “загальноруською”, й Москва такий самий законний її спадкоємець, як і Київ (і Полоцьк чи Менськ)”.

2. Концепція *возз'єднання України з Росією* (курсив автора монографії. – М.К.) (Переяславська Рада), що з мілітарно-політичної угоди двох держав робить мітичний акт об'єднання двох народів – українського й російського (частин колись нібито єдиного народу, чи народности) в єдиній державі “Руській”, себто Московській (згодом – Російській). Висновок з того: Другої Української (Козацько-Гетьманської) держави взагалі не існувало [Там само.].

Слід зазначити, що термін (означення) “возз'єднання” стосовно злуки України до Росії став широко вживатись в ідеологічній загальнодержавній пропаганді і офіційній практиці советської преси лише в повоєнний час, точніше близько 1953 і 1954 рр., а до того звичайно вживався вислів *приспівання*. При цьому варто звернути увагу на те, що у 1940-1941 рр. напередодні нападу Гітлерівської Німеччини на Радянський Союз вийшли у Києві дві солідні праці

– загальноісторична і джерельна, до яких мав пряме відношення визначний український історик, доктор історичних наук (з 1939 р.), професор *Микола Неонович Петровський* (1894-1951), який певний час (1942-1947 рр.) очолював Інститут історії України АН УРСР. На початку 1940 р. (підписано до друку 7.XII.1939 р.) вийшов 4 випуск серії нарисів з історії України під назвою “Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і *приєднання* (курсив мій. – *М.К.*) України до Росії (1648-1654 рр.)”, в якому був розділ “*Приєднання* [курсив мій. – *М.К.*] України до Росії 1654 р.” [9] – С.177-211].

У наступному 1941 р. (підписано до друку 21.IV.1941 р.) вийшов збірник документів під назвою: “Історія України в документах і матеріалах”. – У.ІІІ. Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569-1654 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1941, в якому був окремий розділ – п’ятий – під назвою: “Приєднання України до Росії 1654 р.” з підрозділом “Переяславська Рада і *приєднання* [курсив мій. – *М.К.*] України до Росії” [10. – С.250-270].

Такі передвоєнні публікації чомусь залишились осторонь автора даної історіографічної монографії.

3. Третя концепція “знов таки мітична – *спільної вітчизни* [курсив О.Оглоблина. - *Ред.*] (“отечества”), колись Росії, тепер СССР [5. – С.19].

Стосовно теоретичних праць українських советських істориків проф. О.Оглоблин дає глибоку критичну оцінку професіоналізму і взагалі науковому рівню цих робіт, що в значній мірі залежало від джерельної бази і методики наукового аналізу. Про це мають місце його зауваження на різних сторінках цієї монографії.

Правильно зазначивши, що методи джерелознавчого аналізу в працях українських істориків повоєнного часу перебувають на досить низькому рівні, О.Оглоблин писав: “Ще більшою хибю української советської історіографії є методологічна недосконалість багатьох наукових праць. Дуже слаба, а іноді і зовсім відсутня критика – як *внутрішня*, так і *зовнішня – історичних джерел* [курсив мій. – *М.К.*]. Коли якийсь документ не суперечить офіційній історичній схемі, а поготів коли він її підпирає, його без сумніву й вагання кладеться в основу нерідко дуже важливих тверджень. Якщо ж ні, його замовчують або ж просто відкидають, оголошуючи неправдивим чи фальсифікатом. Мовляв, так було, бо інакше не могло бути” [Там само. – С.32-33].

Нижче проф.О. Оглоблин наводить яскраві приклади такої фальсифікації советськими істориками реальної історичної правди.

Звернув увагу проф. Оглоблин і на низький рівень “писань” українських советських істориків, “здебільшого молодших”, у яких “вражає примітивізм історичної (і взагалі наукової) аргументації, що надає їхнім працям якогось провінційного характеру й вигляду [Там само. – С.33].

О. Оглоблин підкреслив “помітний вбивчий вплив “нової звичайної схеми”, яка начебто кістлявою рукою неминуче і невблаганно давить і душить кращі почини і праці сучасної української советської історіографії” [Там само. – С.29].

Поряд з цим у першому розділі автор цієї монографії, хоч коротко, але подає інформацію про найбільш визначні праці українських істориків, зокрема, Володимира Голобуцького, Івана Гуржія, Вадима Дядиченка, Павла Лаврова, Федора Лося, Михайла Марченка, Катерини Стецюк, Миколи Супруненка, Федора Шевченка, Костя Гуслистого, Миколи Ткаченка, Федора Ястрєбова, Олексія Барановича, Віктора Романовського, Павла Федоренка та ін. Причому в коротких довідках у примітках [Там само. – С.42-44, Примітка №№10-26] О.О.Оглоблин виявляє виваженість думок і доброзичливість до своїх колег. Деякі оцінки дуже важливі, зокрема про працю В. Дядиченка “Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.” (К., 1959), зазначивши про цю роботу //... “В.А.Дядиченко в своїй, загалом дуже цінній монографії...” [Там само. – С.47].

Цілком заслуженою є висока оцінка особи видатного українського історика *Івана Петровича Крип'якевича* (1886-1967), якого, до речі, О.П.Оглоблин особисто знав ще до окупації і в період після 1941 р., і саме у Львові він одержав підтримку від цього вченого після свого від'їзду із Києва [2. – С.37]. Про цього вченого О.Оглоблин писав таким чином: “Окреме становище займає академік Іван Крип'якевич (нар. 1886 р.), під сю пору найвидатніший історик Советської України, якому, безперечно, належить почесне місце в *усій* [курсив О.П.Оглоблина. – *Ред.*] сучасній українській історіографії... Немає сумніву, що його науковий авторитет і почесне становище єдиного академіка-історика мусять імпонувати советським історикам і на Україні, і за її межами. Зокрема науковий приклад заслуженого українського вченого не може обминути молодших українських істориків. Можна думати, що наукова допомога акад. Крип'якевича молодшим історикам, в різних формах – консультації, редагування, рецензування, а також його власних наукових праць, доповідей та лекцій, – виходить далеко за межі Львова, де він постійно працює, і це має неабияке значення для розвитку історичної науки й підготовки наукових кадрів в УССР” [Там само. – С.26].

Звернення О.П.Оглоблина до оцінки творчості І.П.Крип'якевича не було випадковим. Напевно, перспективним сюжетом в персоналії історіографії України є стосунки і зв'язки О.П.Оглоблина і І.П.Крип'якевича, що потребує ще спеціального історіографічного дослідження (Ч.1-4 (104-107)). Як відзначив Л.Винар при публікації в 1990 р. в журналі “Український історик” [11. – С.168-177] листів І.П.Крип'якевича до О.П.Оглоблина за час від 4 листопада 1941 р. по 8 січня 1942 р., які є важливими історіографічними джерелами, О.П.Оглоблин вперше особисто зустрівся з І.П.Крип'якевичем у Києві

наприкінці 1939 р. [Там само. – С. 166]. Роль І.П.Крип'якевича в долі О.П.-Оглоблина таким чином зазначена Л.Винаром: “Від вересня 1943 р. до квітня 1944 року ...до візду проф. О.Оглоблина до Праги, львівського і київського істориків [І.П.Крип'якевича і О.П.Оглоблина – М.К.] в'язала “близька наукова співпраця і товариські взаємини. Два видатні історики галицької і наддніпрянської земель спільно працювали в тих буремних воєнних часах для дальшого розвитку української історичної науки і для свого рідного народу” [11. – С. 168].

Погляд О.Оглоблина відносно оцінки праць І.Крип'якевича мається і у другому розділі його історіографічної монографії, про що він писав: “Але можна уявити собі, як важко було вкладатися в це Прокрустове ложе авторів незабутніх *“Студій над державою Богдана Хмельницького”* і капітальної монографії про Богдана Хмельницького [курсив мій. – М.К.], яка вийшла в світ уже за панування нової “звичайної схеми”, – акад. І.П. Крип'якевичеві.

Та заслужений історик Хмельниччини все ж мав змогу – в рамках своєї теми – поставити питання про “процес складання української державності” (хоч, звичайно, клясової), якому присвячено один з найкращих розділів монографії акад.Крип'якевича. Він каже, що в ході визвольної війни “створювалися основи української державності, “що всі соціальні групи української людности” були змушені визнати державне керівництво козацької старшини”, що “в цілому територія України... перебувала під владою Запорозького війська”, що “на визволеній території України виник новий державний апарат...” [Там само. – С.52-53; при цитуванні індекси номерів посилань випущені. – М.К.].

У другому розділі історіографічної монографії проф. О.Оглоблина містяться важливі судження щодо наукових результатів окремих праць українських істориків повосенного часу, навіть в умовах загального, тотального панування “звичайної схеми”, фактично обов'язкової офіційної концепції про минуле української історії, в основу якої були покладені “Переславські тези” 1954 р. про 300-річчя “воз'єднання України з Росією”.

О.П.Оглоблин зазначив вплив І.П.Крип'якевича на праці насамперед двох київських учених – Федора Шевченка (1914-1995) і Вадима Дядиченка (1909–1973). (Із далекого проміжку часу, до речі, вперше наводжу слова свого першого опонента проф. Ф.П.Шевченка по моїй докторській дисертації, яку захищав у Москві в листопаді 1984 р.; під час моєї бесіди з ним у Києві, коли я запитав його про його супротивників, що виступили; проти його докторської праці – монографії про політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст., Ф.Павлович назвав цілком несподівано для мене прізвища двох професорів: В.Голобуцького і А.Введенського.) Необхідно зазначити, що завдяки Ф.П.Шевченку як офіційному опоненту на захистах докторських дисертацій, ряд відомих вчених змогло здобути не

звання і, таким чином, габілітуватись, серед яких були в 1965-1984 рр. такі вчені, як В.Корольок, Г.Гербільський, В.Грабодецький, С.Яковлев, В.Кабузан, Я.Кісь, І.Кулинич, І.Греков, В.Сарбей, Я.Ісаевич, Б.Абаліхін, І.Грищенко, П.Михайлина, а також автор даної статті [12].

Як зазначив проф. Оглоблин, “концепція Крип’якевича... й надалі зашишалася в українській советській історіографії, її повторює (в основному) Ф.П.Шевченко, автор монографії “Політичні та економічні зв’язки України з Росією в середині XVII ст.” (1959), який вважає, що “за своїм характером Україна вже в роки війни (визвольної – О.О.) була аристократичною республікою, навіть олігархічною...” [5. – С.54; при цитуванні індекси номерів посилань випущені. – М.К.]

Другий розділ цієї історіографічної монографії О.Оглоблина [с. 52-57] присвячений трактуванню проблеми української Гетьманщини XVII – XVIII ст. в українській советській історіографії. Як зазначив проф. О.Оглоблин, “офіційна советська схема взагалі не визнає існування Української Козацько-Гетьманської держави XVII – XVIII ст.” [Там само. – С.52]. Звертаючись до попередньої советської історіографії, О.Оглоблин зазначив, що, “якщо в українській (а подекуди і в російській советській історичній науці 1920-1930-их років (і навіть пізніше) це питання не викликало сумніву, то з 1954 року офіційна теза советської історіографії вважає, що навіть за Богдана Хмельницького “процес складання української державності” будім-то не міг завершитись творенням суверенної держави...” [Там само].

У цьому ж розділі зроблені важливі спостереження проф. О.Оглоблина стосовно своєрідного стилю, мови, вживання висловів і штампів та стереотипів в працях українських советських істориків: “прикрі враження справляє термінологія, фразеологія і взагалі літературний стиль більшості друкованих публікацій українських советських істориків. Історична термінологія советської історіографії визначена згори й суворо обов’язкова. І це стосується не лише термінології, властивої т.зв. марксизму-ленінізму, але й звичайних історичних термінів і дефініцій. Яскравий приклад цього – сакраментальний термін “воз’єднання”. Він, звичайно, не новий. Хоч його вживав і П.Куліш, але цей термін більше нагадує М.Кояловича, а найбільше – М.Юзефовича” [Там само. – С.76].

Така своєрідність і одноманітність літературного стилю є поширенням певних мовних стереотипів, кліше, притаманних для друкованої продукції советських істориків, що було властиве її уніфікації, як зазначив проф. О.Оглоблин, наслідком “примусової уніфікації советської історичної термінології” [курсив мій. – М.К.]. ...Советські історики часто-густо повторюють один одного” [Там само. – С.77]. При цьому проф. О.Оглоблин порівнює ідентичні вислови цих сучасних українських істориків – В.А.Дядиченка і К.І.Щецюк [Там само].

Багато місця в даній праці О.Оглоблин надав монографії В.А.Дядиченка “Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.” (К., 1959), про яку проф. Оглоблин писав: “Ця джерельна монографія, безперечно, одна з найкращих праць української советської історіографії [курсив мій – М.К.]. Автор її понад 20 років досліджував історію України в часи гетьманування І.Мазепи й І. Скоропадського й зібрав великий документальний матеріал, зокрема в московських архівах. Звичайно, не міг він обминути й питання про державний устрій Гетьманської України. Але, скутий ланцюгами урядової схеми, український советський історик мусить борсатися між безсумнівними історичними даними й вимогами тої схеми” [Там само. – С.54-55]. Разом з тим, звернув увагу проф. О.Оглоблин, докладно аналізуючи працю В.Дядиченка, що цей історик не міг не визнати, що “в кінці XVII ст. і в перші роки XVIII ст. царський уряд ще порівняно мало втручався у внутрішній устрій Лівобережної України. ...Дядиченко наводить цікавий архівний документ, який свідчить про те, що царський уряд не вважав себе компетентним у внутрішніх справах України... Навіть після Полтави право гетьмана керувати внутрішніми справами України визнавалося російським урядом. Дядиченко докладно визначає права й компетенцію гетьманського уряду” [Там само. – С.55-56].

Серед найбільш вагомих творів української історичної думки проф. О.Оглоблин зупинився в цьому огляді на “Історії Русів”. Це було не випадковим, бо ця пам’ятка ряд років привертала його увагу (зокрема, див. примітка №67. – С.83).

Питанням авторства “Історії Русів” О.Оглоблин цікавився ще в 20-ті роки ХХ століття. У цьому плані суттєву роль та імпульс для нього відіграв видатний український історик академік Михайло Єлисейович Слабченко (1882-1952), до якого, до речі, негативно ставилася компартійна влада України.

Як писав в автобіографії О.Оглоблин, – “Більш серйозний і триваліший характер мали мої студії над *Історією Русів* [курсив проф. О.Оглоблина. – М.К.]. Таємнича доля цього вікопомного твору цікавила мене ще з першої половини 1920-их років. Спочатку це був переважно історіографічний інтерес, визначений тим особливим місцем, що його займає *Історія Русів* [курсив проф. О.Оглоблина. – М.К.] в українській історіографії” [1. – С.40].

Далі він же відзначив, що суттєвий поштовх для дослідження авторства цього твору дало “щасливе відкриття автора *Літопису Самовидця* [курсив проф. О.Оглоблина. – М.К.]”, що “додало мені охоти глибше зайнятися цим пам’ятником... Саме того часу (1925) Михайло Єлисейович Слабченко висунув сміливу думку про авторство” цього твору [Там само]. Після цього О.Оглоблин писав: “В нашому жвавому й дружному листуванні Слабченко радив мені спеціально зайнятися проблемою авторства *Історії Русів*. Але тоді – це була друга половина 20-их років – мене займали інші наукові питання, зокрема пов’язані і

Мазепинською добою (Петрик), і досліди над *Історією Русів* довелося відкласти до іншого часу, який настав щойно в кінці 1930-их років” [Там само].

Після цього вже у 30-их роках О.Оглоблин знову звернувся до проблеми авторства “Історії Русів”. Як пише він в автобіографічних нарисах “моя робота зацікавила тодішнього директора Інституту [історії України Академії наук України. – М.К], *Сергія Миколайовича Белоусова* [1897-1985] [курсив мій. – М.К], людину культурну і порядну, який мав справжню пошану до історії. Він підтримав мене, і це дозволило мені широко поставити проблему авторства *Історії Русів* і почати досліди над її добою. Завдяки Белоусову дістав я доступ до архівних матеріалів, і, якби не війна, міг би використати багаті архівні збірки як України, так і Росії (в першу чергу Москви і Ленінграду), де й треба кінець-кінцем, шукати розгадки таємниці авторства *Історії Русів*. Саме напередодні війни мав я дістати з Гомельського Обласного Архіву архів Ханенків (властиво, рештки його), про який були раніше в літературі відомості, нібито він загинув у 1918 році... Белоусов також допоміг мені зголосити доповідь про автора *Історії Русів* на сесії Академії Наук у Львові, в травні 1941-го року” [Там само. – С.41].

Як зазначив проф. Л.Винар, “центральне місце в історіографічних дослідках проф. Оглоблина займає анонімна *Історія Русів* [курсив Л.Винара. – М.К.] і питання авторства цього історично-патріотичного пам’ятника, що його Оглоблин називає “декларацією прав української нації” і “вільною книгою України”... У першу чергу слід підкреслити, що ...проф. Оглоблин послуговувався методом мікроаналізи... О.Оглоблин є найвидатнішим дослідником *Історії Русів* [курсив Л.Винара. – М.К.] і його впливу на національне відродження України” [З. – С.67,68].

Про авторство “Історії Русів” писав проф. О.Оглоблин таким чином: “... і тут советські історики ще не дали спеціального дослідження про цей вікопомний твір української історичної й політичної думки. Але, звичайно, вони не можуть обминути його ні в своїх загальних історичних та історіографічних працях, ні в спеціальних” оглядах історіографії того чи того питання” [5. – С.65].

У цьому відношенні значне місце в його історіографічному огляді зайняла праця українського історика *Михайла Марченка* (1902-1963) “Українська історіографія (з давніх часів і до середини XIX ст.” (К., 1959). Проф. О.Оглоблин писав; “Чимало уваги присвятив “Історії Русів” М.І.Марченко, автор першої советської “Української історіографії” (1959 р.). Не аналізуючи спеціально питань про походження цього твору й про автора його, Марченко дав загалом досить об’єктивну характеристику пам’ятника. Він переказує зміст твору, торкається питання про ідеологію автора й можливий час написання “Історії Русів” (кінець XVIII – початок XIX ст.), підкреслює “величезну популярність” і вплив її “на суспільно-політичний світог-

гляд та погляди на історію України тогочасної української і російської інтелігенції, зокрема на Шевченка, і робить зовсім слушний висновок, що “Історія Русів” “займає значне місце в українській історіографії” [Там само. – С.66; при цитуванні індекси номерів посилань випущені. – *М.К.*]

У 1998 р. вже після кончини проф. О.Оглоблина його праця “До питання про автора “Истории Русов”” була видана трьома науковими закладами: Інститутом історії України, Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України і Інститутом архівознавства національної бібліотеки України ім. І.Вернадського [13].

У кінці даної монографії О.Оглоблин перед підведенням підсумків про принципову необхідність використання при наукових дослідженнях всієї сукупності джерел без будь-яких винятків [5. – С.78-79]. Завершується вона таким висновком: “Мусимо визнати і з вдячністю прийняти те зерно – нерідко багате – історичної істини, яке є в їхніх працях. [Тобто сучасних істориків материкової України. – *М.К.*] А відкидаючи половину, якої там, на жаль, чимало, мусимо пам’ятати, в яких умовах і під яким тягарем, тиском і терором працюють українські історики... Не можемо і не сміємо судити, тим паче осуджувати українського советського історика, який не є вільний і відповідальний за концепції, визначені офіційною схемою і подиктовані урядовим замовленням” [Там само. – С.80].

Примітки.

1. Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина / Відп. ред. В.Омельченко. – Н.-Й., 1977. – Науковий збірник III. – С. 20-56.

2. Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899-1992). Короткий біографічний нарис // Український історик. – 1993. – Ч. 116-119. – Т.30. – С.7-57.

3. Винар Л. Наукова творчість проф. д-ра Олександра Оглоблина // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина... – С.64-92.

4. Омельченко В. Олександр Оглоблин (життя і діяльність) // Там само. – С. 57-63.

5. Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. – Н. Й., 1963. – 87 с.

Рецензії подані в: Винар Л. Бібліографія праць проф. д-ра Олександра Оглоблина (1920-1975) // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. – Н.-Й. 1977. – С.123. Серед рецензій відмічені:

Винар Л. Нова праця про Українську советську історіографію // Український історик. – 1963. – ч.1. – С.16-17.

Чировський М. Думки про сучасну українську історіографію // Свобода. – 1963. – ч.83. – С.2.

Лавріненко Ю. Нова праця Олександра Оглоблина // Листи до приятелів. 1963. – ч. 9-10 (-127-128). – С.46-48.

6. Ohloblyn O. *Ukrainian Historiography 1917-1956 // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* – N. Y., 1957. – Vol. V-VL – № 18-20. – PP 272-435.

7. Крупницький Б. *Українська історична наука під Советами (1920-1950)*. – Мюнхен, 1957.

8. Ohloblyn O. *Borys Krupnyckij (1894-1956) // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.* – München, 1956. – Band 4. – Heft 2. – S. 232-234.

9. Петровський М.Н. *Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (курсив мій. - М.К.) (1648-1654)* [Написи з історії України. – Вип. IV]. – К.: УРСР, 1940. – 268с.

10. *Історія України в документах і матеріалах.* – К., 1941. – Т. III. *Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (курсив мій. - М.К.) (1569-1654 роках)* / Склали проф. М.Н.Петровський, В.К.Путров. – 292 с.

Курсивом зазначені частини цих книг, автором даної статті. – М.К.

11. Винар Л. *Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941-1943 років [фактично ж – 1941-1942. – М.К.] // Український історик.* – 1990. – Ч. 104-107. – С. 164-177. [Публікація листів І.П.Крип'якевича до О.П.Оглоблина 4.XI.1941-1942. – С.168-177]; продовження: Винар Л. *Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року // Укр. історик.* – 1997. – Ч. 132-135. – С.176-186 [Публікація листів І.П.Крип'якевича до О.П. Оглоблина за 1942 р. від 24.11 до 17.VI. – С.177-186].

12. *Список прізвищ авторів докторських дисертацій, офіційним опонентом яких Ф.П.Шевченко в 1964-1984 рр. // Особистий (фамільний) архів проф.М.Ковальського.* Автор листа Ф.П.Шевченко, до автореферату його докторської дисертації березень, 1984 р.).

13. Оглоблин О.П. [в назві книги зазначено “проф. О.П.Оглоблін”]. *До питань про автора “Истории Русов”.* (Вст.ст.В.А.Смоля, О.І.Путро, І.В.Верби; упор.І.Верба, О.І.Путро). – К., 1998. – 149 с.

The article is an attempt to analyze O. Ohloblyn's views on history studies in Ukraine in 1950-1960.